

EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS ĮGYVENDINIMAS VALSTYBĖS NARĖS TEISME: NETIESIOGINIO DIREKTYVŲ VEIKIMO DOKTRINOS TAIKYMO RIBOS

Aistė Samuilytė-Mamontovė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Konstitucinės ir administracinės teisės institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4546
Elektroninis paštas asamuilyte@yahoo.com

Pateikta 2013 m. balandžio 28 d., parengta spausdinti 2013 m. liepos 11 d.

doi:10.13165/SMS-13-5-3-11

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas Europos Sąjungos valstybės narės teismo vaidmuo įgyvendinant Europos Sąjungos teisę, ypatingą dėmesį skiriant direktyvoms, vadovaujantis Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje įtvirtinta netiesioginio direktyvų veikimo doktrina. Straipsnyje atskleidžiamos šios doktrinos susiformavimo prielaidos, raida, turinys. Atsižvelgiant į tai, kad netiesioginio direktyvų veikimo doktriną suformulavo ir išplėtojo Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas jo jurisprudencijai, doktrinos pritaikymo nacionaliniame teisme problematikai ir Lietuvos paskutinės instancijos teismų praktikai šioje srityje.

Reikšminiai žodžiai: Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, valstybės narės teismas, netiesioginis direktyvų veikimas, Europos Sąjungos teisę atitinkančio aiškinimo principas.

Įvadas

Valstybės narės teismas, būdamas Europos Sąjungos teismu¹, ne tik taiko Europos Sąjungos (toliau – ES) teisę, tačiau yra atsakingas ir už veiksmingą jos veikimą. Nors paprastai ES teisės įgyvendinimo funkcija priskiriama nacionaliniam teisėkūros subjektui, tačiau praktikoje, vadovaujantis lojalaus bendradarbiavimo principu², reikšmingą vaidmenį atlieka nacionalinis teismas, veikdamas ES teisės suteikto mandato³ pagrindu. Lietuvoje nėra išsamiai analizuotas nacionalinio teismo vaidmuo įgyvendinant Europos Sąjungos teisę, ypatingai skiriant dėmesį direktyvų įgyvendinimui⁴. Būtent dėl ES direktyvos, kaip teisės akto, reikalaujančio įgyvendinimo nacionalinėje teisėje, specifiškumo, jos tikslo pasiekimui nacionaliniame teisme reikalinga atskira analizė.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismui (toliau – ETT, Teisingumo Teismas) suformulavus tiesioginio direktyvų veikimo doktriną, tačiau leidus ja remtis tik privačiam asmeniui prieš „valstybę“, t. y. esant vertikaliai santykiui, asmens teisių apsaugos požiūriu reikėjo efektyvaus būdo direktyvos tikslams pasiekti horizontaliajame santykiyje. Šiuo tikslu ETT įtvirtino netiesioginio direktyvų veikimo doktriną ir įpareigojo nacionalinius teismus aiškinti nacionalinę teisę atsižvelgiant į direktyvos tekstą ir tikslus. Tokiu būdu sustiprintas nacionalinių teismų vaidmuo užtikrinant ES teisės efektyvų veikimą tapo ir tam tikru išbandymu teismo darbe. Valstybės narės teismas, taikydamas nacionalinės teisės normas, turi įvertinti, be kita ko, ar jos patenka į ES teisės reguliavimo sritį; ar jomis įgyvendinta ES teisė; jei taip, tai ar ES teisė įgyvendinta tinkamai; ar įmanoma aiškinti nacionalinę teisę suderintai su ES teise ir pan. Siekiant išsiaiškinti nacionalinio teismo, kaip ES teisę įgyvendinančio subjekto, veikimo ribas, reikalinga ETT jurisprudencijos analizė. Atsižvelgiant į nagrinėjamos doktrinos raidą, jos daugialypiškumui atskleisti pateikiama ETT generalinių advokatų išvadų analizė bei kritiškas doktrinos pritaikomumo praktikoje vertinimas.

- 1 Kaip rašė J. T. Lang: „Kiekvienas nacionalinis teismas Europos Bendrijoje yra dabar Europos Bendrijos teismu. Nacionaliniai teisėjai turi pareigą, kartu su Teisingumo Teismu, prižiūrėti kad būtų laikomasi Europos Bendrijos teisės taikant ir aiškinant Sutartis. Iš tiesų, nacionaliniai teismai, ko gero, taiko Bendrijos teisę daug dažniau nei Bendrijos teismai. [...] Kiekvienas nacionalinis teismas, nepriklausomai nuo savo galių, yra Bendrijos teismas, taikantis visas Bendrijos teisės normas. Ši pareiga jam kyla iš Bendrijos konstitucinės teisės“. *The Duties of National Courts under Community Constitutional Law. European Law Review*. 1997, 22 (3): 3.
- 2 Lojalus bendradarbiavimo principas reiškia, kad „valstybės narės imasi bet kurių reikiamų bendrų ir specialių priemonių“, „valstybės narės padeda Sąjungai įgyvendinti jos užduotis ir nesima jokių priemonių, kurios gali trukdyti siekti Sąjungos tikslų. Lisabonos sutartine reforma lojalus bendradarbiavimo principas buvo iš esmės perkeltas iš Europos Bendrijos steigimo sutarties (toliau – EBS, Sutartis) 10 straipsnio į Europos Sąjungos sutarties (toliau – ESS) 4 straipsnio 3 dalį (OL C 83, 2010 m. kovo 30 d.). Siekiant išvengti painiavos, toliau rašant sutarties straipsnio numerį, šalia bus pateikiamas sutarties pavadinimas.
- 3 Straipsnyje „mandato“ sąvoka suprantamas kaip nacionalinio teismo teisė ir pareiga veikti vadovaujantis ES teise ir laikantis ETT suformuluotų taisyklių. Plačiau apie tai žr.: Claes, M. *The National Courts' Mandate in the European Constitution*. Oxford: Hart Publishing, 2006.
- 4 Daugiausia tirtos nacionalinio teismo teisės ir pareigos pagal Europos Sąjungos prejudicinio sprendimo procedūrą (prof. dr. I. Vėgėlė, dr. V. Tamavičiūtė, dr. D. Prapiestytė ir kt.); bendrai nagrinėtos Europos Sąjungos teisės veikimo doktrinos (doc. dr. I. Jarukaitis, doc. dr. Š. Žaltauskaitė-Žalimienė ir kt.).

Straipsnio tikslas atskleisti netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos kilmę, turinį, jos taikymo problematiką esant horizontaliam santykiui, t. y. tarp privačių subjektų, ypatingai atkreipiant dėmesį į teisinio tikrumo principo pažeidžiamumą. Kartu analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pastarųjų metų praktika taikant netiesioginio direktyvų veikimo doktriną.

Tyrimo objektas – ETT suformuluota direktyvų netiesioginio veikimo doktrina. Rašant straipsnį taikyti šie tyrimo metodai: loginis analitinis, sisteminės analizės, teleologinis, lyginamasis, istorinis ir apibendrinimo.

1. Direktyvų netiesioginio veikimo doktrinos kilmė

Teisingumo Teismo praktikoje aiškiai įtvirtinus ES direktyvų vertikalų tiesioginio veikimo sąlygas, Teisingumo Tisme bylos šalių ar generalinių advokatų iniciatyva vis kildavo klausimas dėl direktyvų horizontalaus tiesioginio veikimo. ETT laikėsi pozicijos, kad direktyva nėra horizontaliai tiesiogiai veikianti dėl jai suteikto statuso, įtvirtinto Europos Bendrijos steigimo sutarties⁵ 249 straipsnyje⁶, pagal kurį direktyva yra privaloma kiekvienai valstybei narei, kuriai ji skirta, rezultato, kurį reikia pasiekti, atžvilgiu. Nacionalinė valdžios institucija pasirenka jos įgyvendinimo formą ir būdus. Be abejo, toks aiškinimas neleido efektyviai taikyti ES teisės⁷. Tačiau tokia Teisingumo Teismo pozicija yra pagrįsta objektyviai pateisinamais argumentais. Direktyvų vertikalus tiesioginis veikimas yra galimas santykiuose asmuo ir valstybė, t. y. asmuo gali remtis neįgyvendintos ar netinkamai įgyvendintos direktyvos nuostatomis teisme prieš valstybę. Būtent prieš valstybę, kuri ir yra atsakinga už tinkamą ir laiku direktyvos įgyvendinimą. Dėl to, kaip teigia Teisingumo Teismas, net jei direktyvos nuostatos, kuriomis siekiama asmenims suteikti teisių ar nustatyti pareigų, yra pakankamai aiškios, tikslios ir besąlygiškos, jos iš esmės negali būti taikomos bylose, kuriose šalys yra vien privatūs asmenys. Ginčams tarp privačių asmenų taikomas svarbus apribojimas tiek, kiek pagal teismo praktiką pačia direktyva negalima įpareigoti asmens ir dėl to ja iš esmės negalima remtis prieš asmenį⁸. Teisingumo Teismas savo nuomonę grindžia tuo, kad priešingu atveju reikėtų pripažinti Europos Sąjungos teisę, pasinaudojant tiesioginiu veikimu, nustatyti piliečiams pareigas, nors ji tai daryti gali tik tada, kai jai suteikta teisė priimti reglamentus. Šiuo požiūriu atsižvelgiama į ypatingą direktyvų pobūdį, pagal kurį privatiems asmenims pareigos nustatomos tik priėmus konkrečias nacionalines priemones, kuriomis įgyvendinama direktyva. Taigi vertikalų tiesioginio

5 Europos Bendrijos steigimo sutarties suvestinė redakcija. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 2-2.

6 Po Lisabonos sutartinės reformos pasikeitė Europos Bendrijos steigimo sutarties pavadinimas į Sutartį dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV, Sutartis) ir straipsnių numeracija: EBS 249 straipsnis tapo SESV 288 straipsniu (OL C 83, 2010 m. kovo 30 d.).

7 Appleton, J. M. The indirect-direct effect of European Community directives. *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*. 2000, 5: 72.

8 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT sprendimo *Marshall*, 152/84, Rink. p. 723, 48 punktą; 1987 m. birželio 11 d. ETT sprendimo *Pretore di Salò*, 14/86, Rink. p. 2545, 19 punktą; 1994 m. liepos 14 d. ETT sprendimo *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325, 20 punktą.

nio veikimo doktrinos formulavimas yra tam tikra priemonė priversti valstybes žiūrėti į harmonizavimo procesą atsakingai. Leidimas taikyti direktyvas tiesiogiai horizontaliai iškreiptų pačioje Sutartyje įtvirtintą ES teisės aktų specifiškumą, aiškų Sutarties kūrėjų siekį turėti skirtingo statuso teisės aktus: tiesiogiai veikiančius reglamentus ir įgyvendinimo reikalaujančias direktyvas. Dėl to ETT pasisako prieš horizontalų tiesioginį direktyvų veikimą, kaip pažeidžiantį teisinio tikrumo principą. Tačiau nacionalinis teismas, nagrinėjantis privačių asmenų bylą, kurioje paaiškėja, kad ginčijama nacionalinės teisės nuostata neatitinka ES teisės, turi užtikrinti asmenų teisinę apsaugą, jiems suteiktą pagal ES teisės nuostatas, ir visišką šių nuostatų veiksmingumą⁹. Ši pareiga kyla iš lojalaus bendradarbiavimo principo. Be to, nacionaliniams teismams keliamas reikalavimas laikytis lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų, išreiškiančių bendrąją valstybių narių pareigą užtikrinti teisinę iš ES teisės išplaukiančių asmenų teisių apsaugą¹⁰.

Apibendrintai galima pasakyti, kad siekis užtikrinti ES teisės, įskaitant direktyvų, veiksmingumą sudarė prielaidas Teisingumo Teismui suformuluoti netiesioginio direktyvų veikimo doktriną.

2. Direktyvą atitinkantis nacionalinės teisės aiškinimas

Vis dėlto vertikalaus tiesioginio veikimo doktrina nebuvo pakankama priemonė siekiant apsaugoti asmens teises. Dėl to mokslininkams diskutuojant apie galimą direktyvų horizontalų veikimą, Teisingumo Teismas žengė žingsnį pirmyn, įtvirtindamas ES teisę atitinkančio aiškinimo doktriną, t. y. pareigą aiškinti nacionalinį teisės aktą atsižvelgiant į direktyvos tekstą ir tikslą (angl. *consistent interpretation; harmonious interpretation; uniform interpretation; pranc. invocabilité d'interprétation*).

Siekdamas užtikrinti vieningą ir efektyvų ES teisės sistemos veikimą, ETT sprendime *Von Colson ir Kamann*¹¹ nustatė galimybę direktyvai veikti netiesiogiai, aiškinant nacionalinę teisę suderintai su direktyvos nuostatomis. Teisingumo Teismas konstatavo, kad valstybėms narėms numatytos pareigos pasiekti direktyvoje nurodytą tikslą ir pagal Europos Bendrijų steigimo sutarties 5 straipsnį¹² nustatytos pareigos imtis visų

9 Žr. 2010 m. sausio 19 d. ETT sprendimo *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365, 45 punktą; 2008 m. balandžio 15 d. ETT sprendimo *Impact*, C-268/06, Rink. p. I-2483, 42 punktą ir 2004 m. spalio 5 d. ETT sprendimo *Pfeiffer ir kt.*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835, 111 punktą.

10 Kaip matyti iš nusistovėjusios Teisingumo Teismo praktikos, ieškinių, skirtų užtikrinti iš Bendrijos teisės kylančių asmenų teisių apsaugą, pareiškimo procesinės taisyklės neturi būti mažiau palankios nei taikomos panašioms nacionaline teise grindžiamiems ieškiniams (lygiavertiškumo principas) ir dėl jų naudojimas Bendrijos teisėje nustatytomis teisėmis neturi tapti praktiškai neįmanomas arba pernelyg sudėtingas (veiksmingumo principas) (žr., be kita ko, 1976 m. gruodžio 16 d. ETT sprendimų *Rewe-Zentralfinanz* ir *Rewe-Zentral* 33/76, Rink. p. 1989, 5 punktą; 1995 m. gruodžio 14 d. ETT sprendimo *Peterbroeck* C-312/93, Rink. p. I-4599, 12 punktą; 2007 m. kovo 13 d. ETT sprendimo *Unibet*, C-432/05, Rink. p. I-2271, 43 punktą; 2007 m. birželio 7 d. ETT sprendimo *van der Weerd ir kt.*, C-222/05–C-225/05, Rink. p. I-4233, 28 punktą).

11 Žr. 1984 m. balandžio 10 d. ETT sprendimo *Von Colson ir Kamann*, 14/83, Rink. p. 1891, 26 punktą.

12 EBS 5 straipsnis iki Amsterdamo sutarties, EBS 10 straipsnis po Amsterdamo sutarties (OL C 340, 1997 m.

bendrų ar specialių priemonių įvykdymą užtikrinti privalo visos valstybių narių valdžios institucijos, įskaitant ir teismus pagal savo kompetenciją. Iš to išplaukia, kad, taikydamas nacionalinės teisės aktus, ypač nacionalinio įstatymo, specialiai priimto direktyvai įgyvendinti, nuostatas, nacionalinis teismas privalo aiškinti savo nacionalinės teisės nuostatas atsižvelgdamas į direktyvos tekstą ir tikslą, kad būtų pasiektas EBS 189 straipsnio 3 dalyje¹³ (dabar SESV 288 str.) numatytas rezultatas¹⁴. Tą pačią dieną ETT priėmė sprendimą byloje *Harz prieš Deutsche Tradax GmbH*¹⁵, kurioje nacionalinis teismas sprendė taip pat privataus asmens skundą dėl atsisakymo įdarbinti diskriminacijos dėl lyties pagrindu. Esminis skirtumas nuo *von Colson* bylos tas, kad darbdavys šiuo atveju buvo privatus, o ne valstybinis subjektas. Teisingumo Teismas, priimdamas šiuos du sprendimus tuo pačiu metu, labai aiškiai pakartojo direktyvos tiesioginio veikimo sąlygas, įtvirtino ES teisę atitinkančio nacionalinės teisės aiškinimo doktriną ir pakartojo draudimą remtis direktyvos nuostatomis privačiam asmeniui prieš kitą privatų asmenį. Šiame kontekste Jungtinė Karalystė kritikavo ETT poziciją, kad privatus asmuo gali remtis direktyva tiesiogiai prieš valstybinį subjektą, neatsižvelgiant į tai, kokią funkciją jis konkrečiu atveju atlieka. Pagal ETT praktiką, nepriklausomai nuo valstybinės institucijos vaidmens, kaip darbdavės ar viešosios valdžios institucijos, ji patenka į sąvoką „valstybė“ ir turi būti atsakinga už direktyvos neįgyvendinimą ar netinkamą įgyvendinimą¹⁶. Be to, tarp subjektų, kurių atžvilgiu galima remtis tiesioginį poveikį galinčiomis turėti direktyvos nuostatomis, yra ir įstaigos, kurioms, kad ir koks būtų jų teisinis statusas, valdžios institucijos aktu ir jai kontroliuojant buvo pavesta teikti viešąsias paslaugas ir kurios dėl to turi įgaliojimus, kurių paprastai neturi privatus subjektai¹⁷.

Konstatavus pareigą nacionalinę teisę aiškinti suderintai su ES direktyvos nuostatomis iškyla daugybė klausimų. Kaip nustatyti direktyvos tikslą ir jos normos turinį?¹⁸

lapkričio 11 d.), Lisabonos sutartimi EBS 10 straipsnis panaikintas, lojalus bendradarbiavimo principas iš esmės perkeltas į ESS 4 straipsnio 3 dalį (OL C 83, 2010 m. kovo 30 d.).

- 13 EBS 189 straipsnis iki Amsterdamo sutarties, EBS 249 straipsnis po Amsterdamo sutarties, SESV 288 straipsnis po Lisabonos sutarties.
- 14 Žr. ETT sprendimo *Von Colson ir Kamann*, *op. cit.*, 26 punktą; 1990 m. lapkričio 13 d. ETT sprendimo *Marleasing*, C-106/89, Rink. p. I-4135, 8 punktą.
- 15 1984 m. balandžio 10 d. ETT sprendimas *Harz*, 79/83, Rink. p. 1921.
- 16 Kaip, pavyzdžiui, *Marshall I* byloje valstybinė institucija, prieš kurią vyko nacionalinis procesas, buvo skundžiama kaip darbdavys, tačiau jos statusas ES teisės prasme buvo valstybinis, t. y. prieš ją būtų galima remtis tiesioginiu direktyvos veikimo principu, skirtingai nei prieš išimtinai privačią įmonę – darbdavį (ETT sprendimo *Marshall*, *supra* note 8, 51 punktas).
- 17 Žr., be kita ko, 2000 m. rugsėjo 14 d. ETT sprendimo, *Collino ir Chiappero*, C-343/98, Rink. p. I-6659, 23 punktą; 2007 m. balandžio 19 d. ETT sprendimo *Farrell*, C-356/05, Rink. p. I-3067, 40 punktą; ETT sprendimo *Impact*, *supra* note 9, 85 punktą.
- 18 Iš ES teisės taikymo praktikos galima konstatuoti, kad direktyvos tikslą padeda nustatyti direktyvos konstatuojamosios dalys, t. y. teisės akto preambulė, todėl teisės akto analizę reikėtų pradėti būtent nuo jų. Jose dažniausiai atskleidžiamos teisės akto priėmimą suponavusios priežastys, istorija ir tikslas, tai tam tikras *travaux preparatoire*, kuris gerai žinomas ir naudojamas tarptautinėje teisėje siekiant išsiaiškinti tarptautinės sutarties normos turinį. Analizuojant Teisingumo Teismo sprendimus tampa akivaizdu, kad ir pats Europos Teisingumo Teismas dažnai remiasi ES teisės akto preambule. ES teisės aiškintojas yra Teisingumo Teismas, todėl svarbų vaidmenį vaidina ETT jurisprudencija. Nesant Teisingumo Teismo suformuluoto

Ar apskritai įmanoma aiškinti nacionalinę teisę suderintai su direktyvos nuostatomis? Kokios yra nacionalinio teismo autonomijos ribos, jei nacionalinės normos aiškinimas gali lemti rezultatą *contra legem*? Į šiuos klausimus tenka atsakyti valstybės narės teismui, kuris, kaip pažymėjo S. Prechal, yra „įgyvendinimo grandinės“ gale, nes būtent jam tenka pareiga konkrečioje byloje pritaikyti teisės įgyvendinimo metodus. Kitaip sakant, jam patikėta užduotis įvykdyti „teisminį įgyvendinimą“¹⁹.

Papildomo aiškumo ES teisę atitinkančio nacionalinės teisės aiškinimo doktrinai suteikė *Marleasing* sprendimas, kuriame ETT nustatė, kad „nacionalinis teismas privalo suderintai su direktyva aiškinti nacionalinės teisės nuostatas, priimtas iki direktyvos (pažymėta autorės), su kuria susijusios, ir po jos“²⁰. Toks aiškinimas suteikė daugiau aiškumo ir užvėrė duris skirtingam interpretavimui dėl įpareigojimo aiškinti nacionalinės teisės nuostatas, priimtas iki direktyvos, suderintai su direktyva. Siekiant konkrečiai nustatyti, nuo kada nacionaliniai teismai turi taikyti ES teisę atitinkančio aiškinimo principą, ETT sprendime *Adeneler* pažymėjo, pareiga nacionalinę teisę aiškinti taip, kad ji atitiktų direktyvą, atsiranda tik pasibaigus direktyvos perkėlimo terminui. Bet siekiant ES teisės veiksmingumo, per direktyvos perkėlimui nustatytą terminą valstybės narės, kurioms ji skirta, privalo susilaikyti nuo priėmimo teisės aktų, kurie gali rimtai trukdyti pasiekti šioje direktyvoje nurodytą rezultatą²¹.

Be to, suderintai su ES direktyva turi būti aiškinama ne tik direktyvą įgyvendinanti nacionalinės teisės nuostata, tačiau *visa nacionalinės teisės sistema*, kad būtų išvengta priešingo nei siekiamas direktyva rezultato²². Savo praktikoje ETT ėjo dar toliau, detaliai paaiškino, kaip nacionaliniam teismui reiktų elgtis siekiant išvengti nacionalinės teisės sistemoje galimų prieštaravimų, tačiau svarbiausiu tikslu nurodė direktyvoje numatyto rezultato pasiekimą. Jei nacionalinės teisės pripažintų aiškinimo būdų taikymas leidžia tam tikromis aplinkybėmis aiškinti nacionalinės teisės nuostatą išvengiant prieštaravimo su kita nacionalinės teisės norma, ar dėl to siaurinti šios nuostatos taikymo sritį, ją taikant tik ta dalimi, kuri atitinka minėtą nuostatą, nacionalinis teismas privalo taikyti tuos būdus, kad būtų pasiekti direktyvoje numatyti rezultatai²³. Nacionaliniai teismai, taikydami leistinus aiškinimo metodus, turi laikytis SESV 288 straipsnio 3 pastraipos. Tačiau aiškinimo pareiga nėra absoliuti. Vis dėlto, kaip ne kartą yra nurodęs Teisingumo Teismas, nacionalinio teismo pareigą aiškinti direktyvą atsižvelgiant į jos turinį riboja bendrieji teisės principai, pirmiausia teisinio saugumo, negaliojimo

ES teisės normos išaiškinimo, nacionalinis teismas gali pasitelkti prejudicinio sprendimo procedūrą, kuria teisingumo vykdymas perkeliamas į ES lygmenį, kuriame ES teismo pateiktas ES teisės aiškinimas turi prejudicinę galią valstybės narės teismui. Tai priemonė, palengvinanti nacionalinio teismo dalį ir padedanti užtikrinti ES teisės vieningą veikimą.

19 Prechal, S. *Directives in EC Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 190.

20 ETT sprendimo *Marleasing*, *supra* note 14, 8 punktas.

21 Žr., be kita ko, 2003 m. gegužės 8 d. sprendimo *ATRAL*, C-14/02, Rink. p. I-4431, 58 punktą.

22 Žr. 1999 m. vasario 25 d. ETT sprendimo *Carbonari ir kt.*, C-131/97, Rink. p. I-1103, 49 ir 50 punktas.

23 Kaip, pavyzdžiui, byloje *Pfeiffer* ETT aiškiai nurodė nacionaliniam teismui pareigą pagal savo jurisdikciją daryti viską, kad nebūtų viršytas Direktyvos 93/104 6 straipsnio 2 dalyje nustatytas maksimalus 48 valandų savaitės darbo laikas (2004 m. spalio 5 d. ETT sprendimo *Pfeiffer ir kt.*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835, 116 punktas).

atgaline data principai ir būtent ta prasme, kad ja negalima pagrįsti nacionalinės teisės aiškinimo *contra legem*²⁴. Remiantis ETT praktika, toks aiškinimas negali lemti, kad privačiam teisės subjektui bus nustatyta neperkeltoje direktyvoje numatyta pareiga, o svarbiausia, kad remiantis direktyva ir nesant jos perkėlimui į nacionalinę teisę priimto įstatymo būtų nustatyta ar sugriežtinta asmenų, kurie pažeidžia direktyvos nuostatas, baudžiamoji atsakomybė²⁵.

Paprastai ETT aptakiai nurodo pareigą nacionaliniam teismui nustatyti, ar jis gali, taikydamas leistinus aiškinimo metodus, nacionalinį teisės aktą aiškinti suderintai su ES teise²⁶, ir nevertina galimybės taikyti ES teisę atitinkančio aiškinimo doktriną. Tačiau, pavyzdžiui, byloje *Wagner Miret*, pats Teisingumo Teismas nurodė, kad nacionalinio teisės akto aiškinimu negali būti pasiektas direktyva siekiamas tikslas²⁷. Dar sudėtingiau, kai apskirtai nėra nacionalinės teisės normos, kurią būtų galima aiškinti suderintai su ES teise. Tuomet reikia prisiminti dar ir tai, kad sprendime *Francovich*²⁸ buvo nustatytos valstybės atsakomybės už direktyvos neįgyvendinimą sąlygos. Valstybės atsakomybės doktrina tampa aktuali, kai kitos priemonės neefektyvios, t. y. kai taikant ir aiškinant teisės normą negalima pasiekti efektyvaus tikslo – apginti asmens teises.

Pasakytina, kad nors ETT neigia horizontalų tiesioginį direktyvų veikimą, vis dėlto nacionalinę teisę aiškinant suderintai su direktyvos nuostatomis, suteikiamas jai toks turinys, kad būtų pasiektas direktyva siekiamas tikslas. Tokio aiškinimo galimybė ir pats aiškinimas privačiam subjektui *a priori* yra sunkiau numanomas negu kad hipotetiškai svarstytinas tiesioginio direktyvų veikimo sąlygų pritaikymas horizontaliame santykiyje²⁹.

Plečiantis ES teisės veikimo apimčiai ir erdvei, Teisingumo Teismas turėjo imtis priemonių siekiant užtikrinti efektyvų ir vieningą ES teisės veikimą. Tam buvo pasiūlyti valstybių narių teismai, kasdieną taikantys teisę, įskaitant ES teisę. Iš vienos pusės, jiems patikėta svarbi užduotis, aiškinti nacionalinę teisę atsižvelgiant į direktyvos

24 Žr. 1987 m. spalio 8 d. ETT sprendimo *Kolpinghuis Nijmegen*, 80/86, Rink. p. 3969, 13 punktą; ETT sprendimo *Impact, supra* note 9, 100 punktą; 2009 m. balandžio 23 d. ETT sprendimo *Angelidaki ir kt.*, C-380/07, Rink. p. I-3071, 199 punktą ir 2009 m. liepos 16 d. ETT sprendimo *Mono Car Styling*, C-12/08, Rink. p. I-6653, 61 punktą; taip pat pagal analogiją žr. 2005 m. birželio 16 d. sprendimo *Pupino*, C-105/03, Rink. p. I-5285, 44 ir 47 punktus.

25 Žr., be kita ko, 1996 m. rugsėjo 26 d. sprendimo *Arcaro*, C-168/95, Rink. p. I-4705, 42 punktą.

26 Pavyzdžiui, sprendime *Impact* ETT nurodė nacionaliniam teismui, vadovaujantis nacionaline teise, nustatyti, ar taikytinoje nacionalinėje teisėje yra norma, draudžianti atgaline data taikyti įstatymą (žr. ETT sprendimo *Impact, supra* note 9, 102-104 punktus).

27 Žr. 1993 m. gruodžio 16 d. ETT sprendimo *Wagner Miret*, C-334/92, Rink. p. I-6911, 22 punktą.

28 1991 m. lapkričio 19 d. ETT sprendimo *Frankovich* ir kt., C-6/90 ir C-9/90, Rink. p. I-5357, 39 punktą; Valstybės atsakomybės doktrina vėliau konkretinta 1996 m. kovo 5 d. ETT sprendime *Brasserie du Pêcheur*, C-46/93 ir C-48/93, Rink. I-1029. Teisingumo Teismas nusprendė, kad nukentėję privatūs asmenys turi teisę į žalos atlyginimą, jei įvykdytos trys sąlygos: pažeista Sąjungos teisės norma siekiama suteikti privatiems asmenims teisių, jos pažeidimas yra pakankamai rimtas ir yra tiesioginis priežastinis ryšys tarp to pažeidimo ir asmenų patirtos žalos (žr., 2010 m. sausio 26 d. ETT sprendimo *Transportes Urbanos y Servicios Generales*, C-118/08, Rink. p. I-635, 29 punktą).

29 Kritiška pozicija dėl ETT draudimo taikyti tiesiogiai direktyvas esant horizontaliam santykiui: Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3).

tekstą ir tikslus, tačiau iš kitos pusės – tai atsakinga pareiga, sukianti pasekmes. Jei, pavyzdžiui, valstybės narės aukščiausios instancijos teismas priims galutinį sprendimą, kuriuo netinkamai išaiškina nacionalinės teisės nuostatą ES teisės atžvilgiu, tokiu aiškinimu tikėtinais remsis vėliau ir žemesnės instancijos teismai. Toks klaidingas aiškinimas galės būti pakeistas, ko gero, tik prejudiciniu sprendimu. Mažiau tikėtinas variantas – tai adekvatus vėlesnis nacionalinio teismo išaiškinimas, atitinkantis ES direktyvos nuostatas. Pagal kompetenciją, ES teisės vienodo veikimo pareiga perkeliama į skirtingų valstybių narių teismus, kurie turi gerai išmanyti savo procesinės autonomijos ribas, nustatyti, kur baigiasi ES teisė ir prasideda nacionalinė teisė.

3. Pareigos netaikyti Europos Sąjungos teisei prieštaraujančios nacionalinės teisės normos ribos

Akivaizdu, kad ETT neturi jurisdikcijos nacionalinį teisės aktą, neatitinkantį ES teisės, paskelbti negaliojančiu, tačiau žvelgiant per ES teisės konstitucinę doktriną, tokio nacionalinio teisės akto taikymas būtų nesuderinamas su ES teisės pagrindą sudarančiais reikalavimais³⁰. Dėl to nacionalinis teismas turi daryti viską, kas reikalinga tam, jog nebūtų taikomos nacionalinės teisės aktų nuostatos, galinčios sudaryti kliūtį visapusiškam ES teisės normų veiksmingumui.

Vienas iš nacionaliniams teismams tenkančių iššūkių – tai pareiga netaikyti ES teisei prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos. ETT savo praktikoje plėtodamas ES teisę atitinkančio aiškinimo doktriną pasisakė byloje *Murphy*³¹ konstatuodamas, kad nacionalinis teismas, taikydamas nacionalinę teisę, turi aiškinti ją pagal ES teisę, o jei tai neįmanoma, tai tokio *nacionalinio teisės akto netaikyti*. Vis dėlto nacionalinio teisės akto netaikymas laikytinas išimtinė priemone ir ši pareiga nėra absoliuti. Be to, minėtame sprendime buvo sprendžiamas klausimas dėl EB Sutarties nuostatos tiesioginio taikymo. Nacionalinis teismas, nustatęs, kad nacionalinės teisės aktas neatitinka ES teisės, turėtų ne jo netaikyti, bet pateikti tokį išaiškinimą, kuris labiausiai atitiktų direktyva siekiamą tikslą³².

Teisingumo Teismo jurisprudencija puikiai atspindi jo aktyvumą. Priėmus kai kuriuos sprendimus įvyksta lūžis pačioje ES teisės sistemoje. Nagrinėjamos temos kontekste, be abejo, paminėtinas sprendimas *Mangold* byloje, sukėlęs ažiotažą tiek valstybių narių teismuose, tiek politinėse arenose ir tarp mokslininkų. Šio sprendimo rezoliucinėje dalyje ETT konstatavo, kad nacionalinis teismas privalo visiškai užtikrinti bendro nediskriminavimo dėl amžiaus principo taikymą, netaikydamas nė vienos prieštaraujančios nacionalinės teisės akto nuostatos, net jei *nėra pasibaigęs direktyvos*

30 ETT yra konstatavęs, kad nacionalinis teismas neprivalo prašyti arba laukti, kol nacionalinė nuostata bus panaikinta teisėkūros ar kitomis konstitucinėmis priemonėmis. 2009 m. lapkričio 19 d. ETT sprendimas *Filipiak*, C-314/08, Rink. p. I-11049.

31 1988 m. vasario 2 d. ETT sprendimo *Murphy*, C-157/86, Rink. p. 673, 11 punktas.

32 2010 m. birželio 24 d. ETT sprendimo *Sorge*, C-98/09, Rink. p. I-5837, 55 punktas.

perkėlimo terminas (pažymėta autorės)³³. Teismas priminė savo anksčiau suformuluotą taisyklę, kad per direktyvos perkėlimui nustatytą terminą valstybės narės privalo susilaikyti nuo nuostatų, kurios gali rimtai trukdyti pasiekti šioje direktyvoje nurodytą rezultatą, priėmimo³⁴. Šiuo požiūriu nesvarbu, ar nagrinėjama nacionalinės teisės nuostata priimta po atitinkamos direktyvos įsigaliojimo, ar ja siekiama perkelti direktyvą, ar ne³⁵. Be to, svarbu paminėti, kad nacionalinis ginčas šioje byloje vyko tarp privačių subjektų, t. y. darbuotojo W. Mangoldo ir jo darbdavio, advokato R. Helmo. Taigi buvo sprendžiamas klausimas dėl teisės normų veikimo esant horizontaliam santykiui. Tai buvo nauja ir drąsu, sukėlė audringas diskusijas net ETT viduje. Apibendrintai kritikuotinus *Mangold* sprendimo aspektus išdėstė generalinė advokatė Sharpston išvadoje *Bartsch* byloje: „Labiausiai kritikuojama tai, kad naujoviškai darydamas nuorodą į bendrąjį Bendrijos teisės principą Teisingumo Teismas (savo paties valia, nenurodydamas rimtų priežasčių ir prieš teisės aktų leidėjo norus) praplėtė direktyvos taikymo sritį ir suteikė jai poveikį dar iki pereinamojo laikotarpio pabaigos, be to, horizontaliomis aplinkybėmis.³⁶“ Be to, *Mangold* sprendimas kritikuojamas todėl, kad sukėlė nemenką teisinį netikrumą. Net jeigu galima būtų teigti, kad direktyva po šių sprendimų nagrinėjamame kontekste neturi horizontalaus tiesioginio veikimo, bet ji, „pasislėpusi“ už bendrojo principo, „priverčia“ nacionalinį teismą netaikyti prieštaraujančios nacionalinės teisės normos, ar tai nereiškia, kad, „uždarius duris“ horizontaliam veikimui, jis „įsibrauna į privačių asmenų santykius per langą“. Tokį ETT pasirinktą ėjimą galima pavadinti „netiesioginiu tiesioginiu direktyvų veikimu“³⁷.

Po *Mangold* bylos apie ją diskutavo daugiausiai mokslininkai ir generaliniai advokatai³⁸, o pats Teismas, spręsdamas kitas diskriminavimo dėl amžiaus bylas, neteikė nuorodų į *Mangold* sprendimo labiausiai kritikuotinas nuostatas ir nesuteikė papildomo

33 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimas *Mangold*, C-144/04, Rink. p. I-9981. ETT šio sprendimo rezoliucinėje dalyje konstatavo: „Bendrijos teisės aktus, konkrečiai kalbant, 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyvos 2000/78/EB, nustatančios vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus, 6 straipsnio 1 dalį reikia aiškinti kaip draudžiančius nacionalinės teisės aktus, kurie leidžia, jeigu nėra glaudaus ryšio su ankstesne su tuo pačiu darbdaviu sudaryta neterminuota darbo sutartimi, be jokių apribojimų sudaryti terminuotas darbo sutartis, jei darbuotojas yra sulaukęs 52 metų“.

34 Žr. 1997 m. gruodžio 18 d. ETT sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, Rink. p. I-7411, 45 punktą.

35 ETT sprendimo *ATRAL*, *supra* note 21, 58 ir 59 punktus.

36 2008 m. gegužės 22 d. generalinės advokatės Sharpston išvada byloje *Bartsch*, C-427/06, Rink. p. I-7245.

37 Šiuo klausimu P. Craig išsakė savo kritišką požiūrį. Craig, P., *supra* note 29.

38 Generaliniai advokatai nevienodai interpretavo sprendimą *Mangold*, bet dėl vieno, sprendžiant iš išvadų turinio, sutarė – reikalinga aiški ETT pozicija dėl *Mangold* byloje išdėstytų naujų teisinių aspektų ir kiekvienas siūlė savo variantą. Vieni generaliniai advokatai ne kartą bandė Teismą įtikinti pripažinti tiesioginį horizontalų direktyvų veikimą (žr. 2000 m. sausio 18 d. generalinio advokato S. Alber išvados, pateiktos byloje *Collino ir Chiappero*, C-343/98, Rink. p. I-6659, 29–31 punktus; 2003m. gegužės 6 d. generalinio advokato D. Ruiz-Jarabo Colomer išvados, pateiktos byloje *Pfeiffer*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835, 58 punktą; 2009 m. liepos 7 d. generalinio advokato Y. Bot išvados, pateiktos byloje *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I- 365, 63 ir 70 punktus), kiti teigė, kad reikia išlaikyti horizontalaus ir vertikalus veikimo atskyrimą. Pirmųjų siekis buvo grindžiamas poreikiu efektyviai užtikrinti privataus subjekto teises, ypatingai siejant su žmogaus teisių apsauga. Antrieji laikėsi pozicijos, kad direktyvos skirtos valstybėms narėms ir turi būti laikomasi teisinio tikrumo principo (žr. 2011 m. rugsėjo 8 d. generalinės advokatės Trstenjak išvados, pateiktos byloje *Maribel Dominguez*, C-282/10, dar nepaskelbtas Rinkinyje, 63 punktą).

aiškumo savo argumentacijai³⁹. Sprendimas *Kücükdeveci*⁴⁰ byloje išskleidė abejones dėl ETT pozicijos tvirtumo. Skirtingai nei *Mangold* byloje, direktyvos įgyvendinimo terminas jau buvo pasibaigęs ir Vokietija jau buvo įgyvendinusi direktyvą, nors ir netinkamai. Teisingumo Teismas iš esmės rėmėsi *Mangold* byloje nurodytais argumentais, papildomai sustiprindamas savo poziciją, darydamas nuorodą į ES Pagrindinių teisių chartiją, kurioje *inter alia* įtvirtintas nediskriminavimo dėl amžiaus principas. Be to, Teisingumo Teismas patvirtino, kad Direktyva 2000/78 neįtvirtina, o tik sukonkretina diskriminacijos dėl amžiaus principą, kaip bendrąjį Sąjungos teisės principą⁴¹. *Kücükdeveci* sprendime ETT nuosekliai laikėsi *Mangold* sprendime išreikštos argumentacijos linijos, iš esmės papildomai neargumentuodamas savo pozicijos. Analizuojant ETT argumentaciją, nediskriminavimo dėl amžiaus principo statusą galima apibūdinti taip: Teisingumo Teismo sukurta fundamentali teisė, veikianti horizontaliai⁴². Autorės nuomone, tokia Teismo ne-argumentacija leidžia įvesti bent jau šiame tyrime terminą – teisinė aksioma – tai yra teiginys, kurio teisingumo nereikia pagrįsti. Nesant aiškaus teisinio pagrindimo, ETT tiesiog konstatuoja, kad nediskriminavimo dėl amžiaus principas yra bendrasis teisės principas, veikiantis horizontaliai. Kyla klausimas, ar prie tokios pat išvados bus prieita kito bendrojo principo atveju.

Net ir priėmus sprendimą *Kücükdeveci* byloje išlieka aktualus klausimas, koks nediskriminavimo dėl amžiaus principo santykis su kitu – bendroju teisinio tikrumo – principu. Juk visiems subjektams turi būti aiškios ir žinomos teisės normos prieš susiformuojant teisiniam santykiui, t. y. asmenys, veikiantys gera valia, vadovaudamiesi galiojančiomis teisės normomis, neturėtų atsidurti tam tikroje netikrumo situacijoje. Kad ir kaip neigiamas direktyvų horizontalus tiesioginis veikimas, ETT aiškinimo pasekmė yra tokio veikimo legitimavimas pasitelkiant direktyva sukonkretintą nediskriminavimo dėl amžiaus principą. Žmogaus teisių apsaugos požiūriu gali atrodyti pozityvus poslinkis, sustiprinantis nediskriminavimo principo veikimą, tačiau reikia nepamiršti, kad kitoje pusėje stovi kitas privatus subjektas. Juk diskriminacinės nacionalinės teisės nuostatos netaikymas nacionaliniame teisme turi dvejopas pasekmes: šiuo atveju darbuotojui yra naudinga, nes būtų netaikoma jam nepalanki teisės norma. Tuo tarpu darbdavys atsidurtų nepalankesnėje padėtyje. Teisinio tikrumo principas juk reikalauja, kad teisės norma būtų aiški, konkreti ir žinoma, kad ja būtų galima remtis ir taikyti, juo labiau, kai kalbame apie santykius tarp privačių subjektų, kurie nedalyvauja nei ES teisės normų kūrimo, nei įgyvendinime. Taigi pagal ETT argumentaciją, privatiems as-

39 Labiausiai kritikuotini yra *Mangold* sprendimo 74-77 punktai. Tekste kalbama apie sprendimus, kuriuose analizuojamas nediskriminavimo dėl amžiaus principas. 2010 m. sausio 12 d. ETT sprendimas *Petersen*, C-341/08, Rink. p. I-47; 2010 m. sausio 12 d. ETT sprendimas *Wolf*, C-229/08, Rink. p. I-1; 2009 m. birželio 18 d. ETT sprendimas *Hütter*, C-88/08, Rink. p. I-5325; 2009 m. kovo 5 d. ETT sprendimas *Age Concern England*, C-388/07, Rink. p. I-1569; 2008 m. rugsėjo 23 d. ETT sprendimas *Bartsch*, C-427/06, Rink. p. I-7245; 2007 m. spalio 16 d. ETT sprendimas *Palacios de la Villa*, C-411/05, Rink. p. I-8531.

40 ETT sprendimas *Kücükdeveci*, *supra* note 9.

41 *Ibid.*, 21-22, 50 punktai.

42 Kritiškas požiūris apie tai straipsnyje de Mol, M. *Kücükdeveci: Mangold Revisited – Horizontal Direct Effect of a General Principle of EU Law: Court of Justice of the European Union (Grand Chamber) Judgment of 19 January 2010, Case C-555/07, Seda Küçükdeveci v. Swedex GmbH & Co. KG. European Constitutional Law Review*. 2010, 6: 293–308.

menims pareigos kyla iš bendrojo Europos Sąjungos teisės principo, o nacionalinė teisė yra netaikoma. Žinoma, ši problema kiek supaprastėtų, jei konkretūs subjektai išmanytų ES taikymo ir veikimo doktrinas, kurias suformulavo Europos Teisingumo Teismas. Vis dėlto mažai tikėtina, kad fiziniai ar juridiniai asmenys savarankiškai imsis aiškintis doktrinų turinį ir *a priori* suvoks galimas jų taikymo pasekmes. Sudėtinga pareiga čia tenka nacionaliniam teismui esant tokiai nevienareikšmei ETT argumentacijai. Kilus neaiškumui konkrečioje byloje, nacionalinis teismas turėtų pasinaudoti prejudicinio sprendimo procedūra, kuri padėtų nacionaliniam teismui toje byloje ir galbūt prisidėtų prie doktrinos aiškumo.

Vienas nacionalinių pavyzdžių, kai buvo remiamasi *Mangold* sprendime suformuluota doktrina ir ji buvo ginčijama nacionaliniame Konstituciniame teisme, yra iš Vokietijos. Po bylos nagrinėjimo teismuose⁴³, įmonė Honeywell pateikė Vokietijos Federacijos Konstituciniam Teismui (toliau – ir VFKT) individualų skundą, argumentuodama tuo, kad buvo pažeistas profesinės laisvės ir sutarčių laisvės principas. Žinant ankstesnę VFKT praktiką, kurioje kalbama apie ES teisės statusą, jos santykį su nacionaline teise, buvo laukiama, kaip Teismas vertins ETT jurisprudenciją, ar pripažins ETT veikimą *ultra vires*. Įdomu tai, kad VFKT *Honeywell* sprendime⁴⁴ konstatavo, jog ES teisės ir nacionalinės teisės sistemų sąveika grįsta bendradarbiavimu. Taip pat pabrėžė ETT vaidmenį aiškinant ir vystant ES teisę, ypatingai bendruosius principus bei poreikį nubrėžti takoskyrą tarp teisminės teisėkūros ir politinės sutarčių keitimo procedūros. VFKT pažymėjo, kad, sprendžiant *ultra vires* klausimą dėl ES teisė aktų, turi būti sprendžiamas institucijų kompetencijų paskirstymo pažeidimo klausimas⁴⁵. Šią teisę turi Teisingumo Teismas; tai pažymėjo ir pats VFKT. Vokietijos Teismas šiuo atveju gali atlikti *ultra vires* peržiūrą pagal savo standartus. Tai įmanoma tik tais atvejais, kai akivaizdus kompetencijos trūkumas lemia akivaizdų priskirtos kompetencijos pažeidimą. VFKT gana lakoniškai pasakė, kad negalima nustatyti, jog *Mangold* sprendimu ETT pažeidė kompetencijos suteikimo principą, t. y. veikė *ultra vires*.

43 2006 m. balandį Vokietijos Federacijos darbo teismas priėmė sprendimą (2006 m. balandžio 26 d., 7 AZR 500/04) byloje tarp įmonės Honeywell ir jos darbuotojo pateikdamas nuorodą į ETT sprendimą *Mangold* byloje. Žemesnės instancijos teismai laikėsi pozicijos, kad nepasibaigus direktyvos įgyvendinimo terminui ir dar neįgyvendinus direktyvos, negalimas jos horizontalus tiesioginis veikimas. Taigi darbuotojas bylą pralošė, tačiau apeliacija Federacijos darbo teismui buvo sėkminga. Nacionalinis teismas, vadovaudamasis ES teisės pirmenybės taikymo principu ir ETT praktika *Mangold* byloje, nebeatė reikalo papildomai paprašyti prejudicinio sprendimo ir priėmė palankų darbuotojui sprendimą.

44 2010 m. liepos 6 d. Vokietijos Konstitucinio Teismo sprendimas, 2 BvR 2661/06, p. 1–116.

45 Vokietijos Federacijos Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Sąjungos kompetencijos ribų nustatymas grindžiamas suteikimo principu. Pagal suteikimo principą Sąjunga veikia tik neperžengdama ribų kompetencijos, kurią, siekiant Sutartyse nustatytų tikslų, jai šiose Sutartyse suteikė valstybės narės. Visa Sutartimis Sąjungai nepriskirta kompetencija priklauso valstybėms narėms (žr. ESS 5 straipsnį). Pagal *rule of law* principą ES teisės sistemoje veikiančios institucijos veikia pagal Sutartimi joms suteiktą kompetenciją. Laikytis nustatytų ribų labai svarbu priimant privalomus valstybėms narėms ir jų piliečiams sprendimus. Teisingumo Teismas yra ta institucija, kuri užtikrina, kad aiškinant ir taikant sutartis būtų laikomasi teisės. Tačiau jis taip pat turi laikytis pareigos veikti pagal kompetenciją. Kadangi jam yra suteikta teisė aiškinti ES teisę, jis pats sau nusistato veikimo ribas. Tačiau dėl teisminių ribų peržengimo jis vis sulaukia kritikos, ypatingai iš Vokietijos ir Didžiosios Britanijos. (Blokker, N. M. (red.), et al. *The European Union after Amsterdam: A Legal Analysis*. Kluwer Law International, 1998, p. 140).

Šis VFKT sprendimas nebuvo priimtas vienbalsiai. Teisėjas Landau pateikė savo atskirąją nuomonę⁴⁶, primindamas kitiems teisėjams, kad valstybės narės yra „sutarčių šeiminkės“ ir bet koks ES institucijos veiksmas turi būti pagrindžiamas Sutarties nuostata tam, kad būtų išlaikytas demokratinis legitimumas⁴⁷. Teisėjas Landau laikėsi pozicijos, kad sprendimu *Mangold* Teisingumo Teismas akivaizdžiai pažeidė jam suteiktas kompetencijos ribas ir veikė *ultra vires*. Be to, teisėjas Landau pažymėjo, kad ETT pozicija, jog nesvarbu, kad direktyvos įgyvendinimo laikas nėra pasibaigęs, neturi būti pateisinama teisės aiškinimu ir ES teisės vystymusi. Toks plečiamasis Sutarties aiškinimas yra ekvivalentus neleistinam autonomiškam Sutarties papildymui.

Po *Mangold* ir *Kücükdeveci* sprendimų buvo laukiama kitų ETT sprendimų siekiant išsiaiškinti, ar minėtose bylose suformuluota taisyklė taikoma ir kito bendrojo ES teisės principo atžvilgiu. Viltį gauti išsamius atsakymus sustiprino generalinės advokatės V. Trstenjak išsami išvada byloje *Dominguez*⁴⁸ dėl galimų naujų doktrininių sprendinių. Tačiau ETT, pasisakydamas dėl teisės į kasmetines mokamas atostogas, įtvirtintos Direktyvoje 2003/88⁴⁹, apskritai nekalbėjo dėl šios teisės kaip bendrojo ES teisės principo, neteikė nuorodų į Pagrindinių teisių chartiją. ETT pasirinko lakoniškos argumentacijos liniją, pasiremdamas ankstesne „naudinga“ praktika. Įdomu tai, kad ETT, nepaisant to, kad nacionalinis teismas įvardino atsakovą kaip privatų asmenį, nurodė nacionaliniam teismui nustatyti šio subjekto teisinį statusą. Jei atsakovas atitiktų „valstybės“ sąvoką, tuomet, aktualioms direktyvos nuostatoms atitinkant tiesioginio veikimo sąlygas, nacionalinis teismas turėtų netaikyti jokios joms prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos ir atitinkamai ši pareiga nekiltų esant santykiui tarp privačių asmenų⁵⁰. Nors šioje byloje Teisingumo Teismas labai aiškiai nurodė nacionaliniam teismui veikimo schemą, tačiau paliko daug neatsakytų „kaip“ ir „kodėl“⁵¹.

-
- 46 2010 m. liepos 6 d. Vokietijos Konstitucinio Teismo teisėjo Landau atskiroji nuomonė, 2 BvR 2661/06, p. 94–116.
- 47 Demokratinio legitimumo poreikis yra visuotinai pripažįstamas. Bet koks valstybės piliečių demokratiškai išreikštos valios atsisakymas, sukels rimtą žmonių apsisprendimo teisės pažeidimą (Warsaw Declaration: Towards a Community of Democracies. *International Legal Materials*, 2000, 39 (6)). Tai pripažįstama Europoje, kur tiek valstybės, tiek tarptautinės organizacijos yra aiškiai pareiškusios, kad demokratija yra vienintelis legitimus valdymo būdas. (Wheatley, S. Democracy in International law: a European perspective. *International and Comparative Law Quarterly*. 2002, 51 (02), p. 234–235). Tai puikiai išreiškia Europos Sąjungos vertybinė sandara; „Sąjunga yra grindžiama šiomis vertybėmis: pagarba žmogaus orumui, laisve, demokratija, lygybe, teisine valstybe ir pagarba žmogaus teisėms, įskaitant mažumoms priklausančių asmenų teises. Šios vertybės yra bendros valstybėms narėms, gyvenančioms visuomenėje, kurioje vyrauja pluralizmas, nediskriminavimas, tolerancija, teisingumas, solidarumas ir moterų bei vyrų lygybė“. (ESS 2 straipsnis). Šių vertybių gerbimas yra sąlyga norint tapti Europos Sąjungos nare (ESS 49 straipsnis).
- 48 2011 m. rugsėjo 11 d. generalinės advokatės Trstenjak išvada byloje *Dominguez*, C-282/10, dar nepaskelbta Rinkinyje.
- 49 2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 299, 2003 m. lapkričio 18 d.).
- 50 Žr. 2012 m. sausio 24 d. ETT sprendimo *Dominguez*, C-282/10, dar nepaskelbtas Rinkinyje, 23–45 punktus.
- 51 Kritišką požiūrį į *Dominguez* sprendimą pateikiamas straipsnyje: De Mol, M. *Dominguez: A deafening silence Court of Justice of the European Union (Grand Chamber). Judgement of 24 January 2012, Case C-282/10, Maribel Dominguez v. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique and Préfet de la région Centre: European Constitutional Law Review*. 2012, 6: 280–303.

4. Lietuvos teismų praktika taikant netiesioginio direktyvų veikimo doktriną

Toliau straipsnyje analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau – LVAT) paskutinių metų praktika, kurioje teismai pasisako ar taiko netiesioginio direktyvų veikimo doktriną. LAT praktika analizuojamos doktrinos srityje daugiausiai išplėtotą sprendžiant viešųjų pirkimų bylas. Nagrinėdamas bylas dėl peržiūros institucijos vaidmens pripažįstant viešąją sutartį negaliojančia, LAT nutartyje (Nr. 3K-3-323/2009⁵²) tik pažymėjo, kad remiantis *Mangold* sprendimu reikia atsižvelgti į direktyvos tekstą. Detaliau, kodėl remiasi ETT praktika, LAT šioje nutartyje nepasisako. Vėliau įvairiose apžvalgose Lietuvos Aukščiausiasis Teismas lakoniškai užsimena apie ETT suformuluotą netiesioginio direktyvų veikimo doktriną ir pareigą taikant nacionalinį teisės aktą atsižvelgti į direktyvos tekstą ir tikslus⁵³. Stipriai proveržiu galima pavadinti LAT nutartį (Nr. 3K-3-155/2011⁵⁴) byloje, kurioje kilo teisės klausimas dėl Direktyvos Nr. 2007/66, kuri ginčijamų santykių metu dar nebuvo įgyvendinta nacionalinėje teisėje ir dar nebuvo suėjęs įgyvendinimo terminas, tiesioginio ir netiesioginio veikimo. Teismas visų pirma išryškino netiesioginio direktyvų veikimo specifiškumą ir pažymėjo, „kad Lietuvos teismų praktikoje neretai kaip papildomas teisės turinio ir jo aiškinimo šaltinis (juolab direktyvų konstatuojamosiose dalyse įtvirtintas tam tikro instituto istorinis, socialinis ir teisinis pagrindas bei tikslai) nurodomos direktyvos, plačiau nepaaiškinant tokio vartojimo tikslo ir padarinių, tačiau tai *per se* nereiškia tiesioginio direktyvų veikimo“. Tokiu būdu LAT konstatavo, kad teismo nuoroda į direktyvos tekstą nesuponuoja direktyvos tiesioginio veikimo, o „atsižvelgimas“ į direktyvos tekstą yra susijęs su nacionalinės teisės aiškinimu pagal ES teisės akte įtvirtintus tikslus, siekiant jame užsibrėžto rezultato. Netiesioginio direktyvos veikimo doktrinos taikymo *ratione temporis* prasme LAT pabrėžė, kad šioje byloje buvo sprendžiama specifinė situacija – apeliacinės instancijos teismas Direktyvos Nr. 2007/66 2 d straipsnio nuostatų netiesioginį veikimą įgyvendino dar nepasibaigus jos privalomam inkorporavimo į nacionalinę teisę terminui. LAT savo argumentaciją grindė remdamasis lojalaus bendradarbiavimo principu, kuris taikomas ir nacionaliniams teismams, pabrėžė pasyviąją pareigą susilaikyti nuo veiksmų, prieštaraujančių direktyvos tikslams⁵⁵. Be to, LAT išskyrė teismo, kaip valstybės ins-

52 2009 m. liepos 31 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis.

53 Žr., pavyzdžiui, 2009 m. liepos 29 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Viešųjų pirkimų reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga. *Teismų praktika*. 2009, 31; 2010 m. lapkričio 19 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II. *Teismų praktika*. 2010, 33; 2010 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga. *Teismų praktika*. 2010, 34.

54 2011 m. balandžio 5 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis.

55 Įdomu tai, kad LAT, kalbėdamas apie valstybės narės, įskaitant teismų, įsipareigojimus susilaikyti nuo veiksmų, prieštaraujančių direktyvos tikslams direktyvos įgyvendinimo laikotarpiu, išveda paralelę su gerai žinomu tarptautinėje sutarčių teisėje „įsipareigojimu nepažeisti sutarties objekto ir jos tikslo iki jos įsigaliojimo“ (žr. 1969 m. gegužės 29 d. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 18 straipsnį).

titucijos, vykdančios lojalaus bendradarbiavimo pareigą, ypatingumą, pažymėdamas, kad teismo įsipareigojimų aktyvusis ir pasyvusis elementai yra sunkiai atskiriami arba net sutampa. Čia teisėjų kolegija, atsižvelgdama į Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnį, konstatavo, kad net pasyvioji teismų pareiga lemia teismų konstitucinę priedermę vykdyti teisingumą – dėl nagrinėjamų ginčų priimti sprendimus. Priešingu atveju pareiga susilaikyti nuo aktyvių veiksmų reikštų teismo sprendimo nepriėmimą. Teismo susilaikymas nuo direktyvos tikslui priešingo nacionalinės teisės aiškinimo vis tiek yra teisės aiškinimas, nes jo siekis nepažeisti direktyvos tikslų, iš esmės – jo siekis šiuos tikslus atitikti. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstravo savo argumentaciją atsižvelgdamas į ETT pateiktą nuostatą, kad nacionaliniai teismai pagal savo jurisdikciją visus veiksmus turi atlikti atsižvelgdami į visą vidaus teisės normų sistemą taikdami joje pripažintus aiškinimo būdus, kad būtų užtikrintas visapusiškas atitinkamos direktyvos veiksmingumas ir priimtas ja siekiamą tikslą atitinkantis sprendimas (žr., pvz., Teisingumo Teismo 2004 m. spalio 5 d. sprendimą *Pfeiffer ir kt.* sujungtose bylose C-397/01-C-403/01, Rink. p. I-8835). Vis dėlto teisėjų kolegija konstatavo, kad, nepasibaigus direktyvų įgyvendinimo terminui, nacionalinė teisė aiškintina ne bendrai pagal direktyvos ar kitų Europos Sąjungos teisės aktų nuostatas, o *tik tiek ir tam*), kad toks aiškinimas leistų išvengti direktyva siekiamo tikslo pažeidimo, t. y. nacionalinės teisės aiškinimas ribojamas specifinio tikslo – *labai nepakenkti direktyva siekiamam rezultatui*. Rodos, LAT labai nuosekliai analizavęs ir vertinęs ETT jurisprudenciją, savo motyvacijoje paliko tam tikrą atvirą klausimą, kaip „labai nepakenkti direktyva siekiamam rezultatui“.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo iniciatyva plačiau paanalizuoti ETT jurisprudenciją, pateikiant savo analitinius vertinimus, kartu pasitelkiant pagal nacionalinę teisę leidžiamus aiškinimo būdus, laikytina teigiamu pavyzdžiu, kaip nacionalinis teismas turi taikyti ES teisę plačiąja prasme. Manytina, kad teismo praktika dėl netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo turėtų prisidėti prie ES teisės veiksmingumo. Vis dėlto LAT pozicijos nereiktų subendrinti; nacionalinis teismas, konkrečioje byloje sprendžiantis dėl netiesioginio direktyvų veikimo, visų pirma turi vadovautis ES teise, įskaitant ETT jurisprudenciją.

Kalbant apie LVAT praktiką, pažymėtina, kad teismas pastarųjų metų sprendimuose dažnai pamini nacionalinio teismo pareigą vidaus teisę aiškinti kuo labiau atsižvelgiant į direktyvų formuluotę ir tikslą, kad būtų pasiektas jose numatytas rezultatas, pirmenybę suteikdami tokiam nacionalinių taisyklių aiškinimui, kuris labiausiai atitinka šį tikslą, ir taip priimti šių direktyvų nuostatas atitinkantį sprendimą bei prireikus netaikyti kiekvienos prieštaraujančios nuostatos. Be to, LVAT pabrėžia ETT jurisprudencijos svarbą aiškinantis ES teisės turinį. Pažymėtina, kad LVAT vadovaujasi netiesioginio direktyvų veikimo doktrina nagrinėdamas bylas įvairiose srityse, kaip, pavyzdžiui, dėl trečiųjų šalių piliečių tarptautinės apsaugos, dėl asmenų išsiuntimo iš Lietuvos, atliekų tvarkymo srityje bei spręsdamas dėl pridėtinės vertės mokesčio taikymo ir kt.⁵⁶

56 Žr., pavyzdžiui, 2012 m. rugsėjo 7 d. LVAT nutartis Nr. P⁸²²-152/2012; 2012 m. gegužės 18 d. LVAT nutartis Nr. A⁵⁵⁶-105/2012; 2010 m. lapkričio 8 d. LVAT nutartis Nr. A⁸ – 1375/2010; 2010 m. birželio 23 d. LVAT nutartis Nr. A⁸⁵⁸-1810/2010; 2010 m. kovo 29 d. LVAT nutartis Nr. A⁵²⁵-471/2010.

Apibendrintai galima pasakyti, kad Lietuvos paskutinės instancijos teismams yra žinoma netiesioginio direktyvų veikimo doktrina, tačiau jos realus taikymas daugiau išimtinis. Vis dėlto, atlikus paskutinių metų LAT ir LVAT praktikos analizę, pasakytina, kad praktikos tendencijos krypta teigiama linkme ir tai turėtų būti pavyzdžiu ir žemesnių instancijų teismams.

Išvados

1. Europos Sąjungos valstybės narės teismas, būdamas ES teismu, yra ES teisės įgyvendinimo subjektas. Šią pareigą jis vykdo vadovaudamasis *inter alia* netiesioginio direktyvų veikimo doktrina. Ši doktrina taikytina ir bylose tarp privačių subjektų. Nors Teisingumo Teismas neigia horizontalaus tiesioginio direktyvų veikimo galimybę, tačiau pareigos aiškinti nacionalinę teisę suderintai su ES teise įgyvendinimas bylose tarp privačių subjektų, t. y. esant horizontaliam santykiui, pasiektą rezultato požiūriu gali ištrinti ribą praktikoje tarp tiesioginio ir netiesioginio direktyvos veikimo.

2. Valstybės narės teismas privalo užtikrinti asmenų teisinę apsaugą jiems suteiktą pagal ES teisės nuostatas ir pagal savo kompetenciją pasiekti direktyvoje numatytą rezultatą ir pareigą imtis visų bendrų ar specialių priemonių užtikrinti šios pareigos įvykdymą. Nacionalinis teismas, taikydamas nacionalinę teisę, nesvarbu, ar nuostatos priimtos prieš įsigaliojant direktyvai, ar po to, turi ją aiškinti kuo labiau atsižvelgdamas į direktyvos tekstą ir tikslą, kad būtų pasiektas direktyvoje numatytas rezultatas ir taip būtų laikomasi SESV 288 straipsnio trečiosios pastraipos. Šios pareigos įvykdymas gali tapti neįmanomas, jei direktyva neįgyvendinta, o nacionalinėje teisėje apskritai nėra teisės normų, reguliuojančių šio teisinio santykio, tuomet privatūs subjektai savo teisės gali ginti pasitelkdami valstybės atsakomybės institutą.

3. Valstybės narės teismo pareigą aiškinti direktyvą atsižvelgiant į jos turinį riboja bendrieji teisės principai, pirmiausia teisinio saugumo principas, ir ji negali pagrįsti nacionalinės teisės aiškinimo *contra legem*. Nacionalinis teismas, pasitelkęs vidaus teisės sistemoje leistinus aiškinimo metodus, turi nustatyti, ar įmanomas direktyvos tikslus atitinkantis nacionalinės teisės aiškinimas.

4. Siekdamas užtikrinti ES teisės veiksmingumą, valstybės narės teismas, negalėdamas išaiškinti nacionalinės teisės suderintai su ES teise, turi netaikyti ES teisei prieštaraujančios nacionalinės teisės akto nuostatos. Ši pareiga galioja tiek vertikaliame, tiek horizontaliame santykiyje tais atvejais, kai ES garantuojama asmens teisė įtvirtinta ES Sutartyse arba kildinama iš bendrųjų ES teisės principų, atitinkančių tiesioginio veikimo sąlygas. Jei ES direktyvos nuostata atitinka tiesioginio veikimo sąlygas, tai pareiga netaikyti prieštaraujančios nacionalinės teisės normos atsiranda tik vertikaliame santykiyje. Atsižvelgiant į kazuistinę ETT praktiką šioje srityje, nesant Teisingumo Teismo išaiškinimo dėl konkrečios ES teisės normos statuso, nacionalinis teismas turėtų kreiptis prejudicinio sprendimo.

Literatūra

- 1963 m. vasario 5 d. ETT sprendimas *Van Gend & Loos*, C-26/62, Rink. p. 1.
- 1964 m. liepos 15 d. ETT sprendimas *Costa v. E.N.E.L.*, C-6/64, Rink. p. 585.
- 1976 m. gruodžio 16 d. ETT sprendimas *Rewe-Zentralfinanz* ir *Rewe-Zentral* 33/76, Rink. p. 1989.
- 1984 balandžio 10 d. ETT sprendimas *Von Colson* ir *Kamann*, 14/83, Rink. p. 1891.
- 1984 m. balandžio 10 d. ETT sprendimas *Harz*, 79/83, Rink. p. 1921.
- 1986 m. vasario 26 d. ETT sprendimas *Marshall*, 152/84, Rink. p. 723.
- 1987 m. birželio 11 d. ETT sprendimas *Pretore di Salò*, 14/86, Rink. p. 2545.
- 1987 m. spalio 8 d. ETT sprendimas *Kolpinghuis Nijmegen*, 80/86, Rink. p. 3969.
- 1988 m. vasario 2 d. ETT sprendimo *Murphy*, C-157/86, Rink. p. 673.
- 1990 m. lapkričio 13 d. ETT sprendimas *Marleasing*, C-106/89, Rink. p. I-4135.
- 1991 m. lapkričio 19 d. ETT sprendimas *Frankovich* ir kt., C-6/90 ir C-9/90, Rink. p. I-5357.
- 1993 m. gruodžio 16 d. ETT sprendimas *Wagner Miret*, C-334/92, Rink. p. I-6911.
- 1994 m. liepos 14 d. ETT sprendimas *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325.
- 1995 m. gruodžio 14 d. ETT sprendimas *Peterbroeck* C-312/93, Rink. p. I-4599.
- 1996 m. kovo 5 d. ETT sprendimas *Brasserie du Pêcheur*, C-46/93 ir C-48/93, Rink. I-1029.
- 1996 m. rugsėjo 26d. sprendimas *Arcaro*, C-168/95, Rink. p. I-4705.
- 1997 m. gruodžio 18 d. ETT sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, Rink. p. I-7411.
- 1999 m. vasario 25 d. ETT sprendimas *Carbonari* ir kt., C-131/97, Rink. p. I-1103.
- 2000 m. sausio 18 d. generalinio advokato Alber išvada byloje *Collino ir Chiappero*, C-343/98, Rink. p. I-6659.
- 2000 m. rugsėjo 14 d. ETT sprendimas *Collino ir Chiappero*, C-343/98, Rink. p. I-6659.
- 2003 m. gegužės 8 d. ETT sprendimas *ATRAL*, C-14/02, Rink. p. I-4431.
- 2003 m. gegužės 15 d. ETT sprendimas *Mau*, C-160/01, Rink. p. I-4791.
- 2003m. gegužės 6 d. generalinio advokato D. Ruiz-Jarabo Colomer išvada byloje *Pfeiffer*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835.
- 2004 m. spalio 5 d. ETT sprendimas *Pfeiffer* ir kt., C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835.
- 2005 m. birželio 16 d. sprendimas *Pupino*, C 105/03, Rink. p. I 5285.
- 2005 m. lapkričio 22 d. ETT sprendimas *Mangold*, C-144/04, Rink. p. I 9981.
- 2006 m. lapkričio 30 d. generalinės advokatės Sharpston išvada byloje *Lindorfer*, C-227/04P, Rink. p. I-6767; FP-I-B-2-00017.
- 2007 m. kovo 13 d. ETT sprendimas *Unibet*, C-432/05, Rink. p. I-2271.
- 2007 m. balandžio 19 d. ETT sprendimas *Farrell*, C-356/05, Rink. p. I-3067.
- 2007 m. birželio 7 d. ETT sprendimas *van der Weerd* ir kt., C-222/05–C-225/05, Rink. p. I-4233.
- 2007 m. spalio 16 d. ETT sprendimas *Palacios de la Villa*, C-411/05, Rink. p. I-8531.
- 2008 m. balandžio 15 d. ETT sprendimas *Impact*, C-268/06, Rink. p. I-2483.
- 2008 m. gegužės 22 d. generalinės advokatės Sharpston išvada byloje *Bartsch*, C-427/06, Rink. p. I-7245.
- 2008 m. birželio 24 d. ETT sprendimo *Commune de Mesquer*, C-188/07, Rink. p. I-4501.
- 2008 m. rugsėjo 23 d. ETT sprendimas *Bartsch*, C-427/06, Rink. p. I-7245.
- 2009 m. kovo 5 d. ETT Sprendimas *Age Concern England*, C-388/07, Rink. p. I-1569.
- 2009 m. balandžio 23 d. ETT sprendimas *Angelidaki* ir kt., C-380/07, Rink. p. I-3071.
- 2009 m. birželio 18 d. ETT sprendimas *Hütter*, C-88/08, Rink. p. I-5325.

- 2009 m. liepos 7 d. generalinio advokato Bot išvada byloje *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365.
- 2009 m. liepos 16 d. ETT sprendimas *Mono Car Styling*, C-12/08, Rink. p. I-6653.
- 2009 m. liepos 29 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Viešųjų pirkimų reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga. *Teismų praktika*. 2009, 31.
- 2009 m. lapkričio 19 d. ETT sprendimas *Filipiak*, C-314/08, Rink. p. I-11049.
- 2010 m. sausio 12 d. ETT sprendimas *Petersen*, C-341/08, Rink. p. I-47.
- 2010 m. sausio 12 d. ETT sprendimas *Wolf*, C-229/08, Rink. p. I-1.
- 2010 m. sausio 19 d. ETT sprendimas *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365.
- 2010 m. sausio 26 d. ETT sprendimas *Transportes Urbanos y Servicios Generales*, C-118/08, Rink. p. I-635.
- 2010 m. kovo 29 d. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis Nr. A⁵²⁵-471/2010.
- 2010 m. birželio 23 d. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis Nr. A⁸⁵⁸-1810/2010.
- 2010 m. birželio 24 d. ETT sprendimas *Sorge*, C-98/09, Rink. p. I-5837.
- 2010 m. liepos 6 d. Vokietijos Konstitucinio Teismo sprendimas, 2 BvR 2661/06, p. 1-116.
- 2010 m. liepos 6 d. Vokietijos Konstitucinio Teismo teisėjo Landau atskiroji nuomonė, 2 BvR 2661/06, p. 94–116.
- 2010 m. lapkričio 8 d. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis Nr. A⁸-1375/2010.
- 2010 m. lapkričio 19 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II. *Teismų praktika*. 2010, 33.
- 2010 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudi-
mo reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga. *Teismų praktika*. 2010, 34.
- 2011 m. balandžio 5 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 3K-3-155/2011.
- 2011 m. rugsėjo 8 d. generalinės advokatės Trstenjak išvada byloje *Dominguez*, C-282/10, dar nepaskelbta Rinkinyje.
- 2012 m. sausio 24 d. ETT sprendimas *Dominguez*, C-282/10, dar nepaskelbtas Rinkinyje.
- 2012 m. gegužės 18 d. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis Nr. A⁵⁵⁶-105/2012.
- 2012 m. rugsėjo 3 d. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis Nr. A756-2681/2012.
- 2012 m. rugsėjo 7 d. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis Nr. P⁸²²-152/2012.
- Albors-Llorens, A. Keeping Up Appearances: The Court of Justice and the Effects of EU Directives. *Cambridge Law Journal*. 2010, 69 (3): 455–458.
- Appleton, J. M. The indirect-direct effect of European Community directives. *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*. 2000, 5.
- Blokker, N. M. (red.), et al. *The European Union after Amsterdam: A Legal Analysis*. Kluwer Law International, 1998.
- Claes, M. *The National Courts' Mandate in the European Constitution*. Oxford: Hart Publishing, 2006.
- Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3).
- De Mol, M. *Kücükdeveci: Mangold Revisited – Horizontal Direct Effect of a General Principle of EU Law: Court of Justice of the European Union (Grand Chamber) Judgment of 19 January 2010, Case C-555/07, Seda Kücükdeveci v. Swedex GmbH & Co. KG*. *European Constitutional Law Review*. 2010, 6: 293–308.
- De Mol, M. *Dominguez: A deafening silence Court of Justice of the European Union (Grand Chamber). Judgement of 24 January*

- 2012, Case C-282/10, *Maribel Dominguez v. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique and Préfet de la région Centre*: *European Constitutional Law Review*. 2012, 6: 280–303.
- Europos Bendrijos steigimo sutarties suvestinė redakcija. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 2-2.
- Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos. OL C 83, 2010 m. kovo 30 d.
- Lang, J. T. The Duties of National Courts under Community Constitutional Law. *European Law Review*. 1997, 22 (3).
- Masson, A.; Micheau, C. The Werner Mangold Case: An Example of Legal Militancy. *European Public Law*. 2007, 13: 587–593.
- Möllers, Ch. German Constitutional Court. Constitutional *Ultra Vires* Review of European Acts Only Under Exceptional Circumstances. *European Constitutional Law Review*. 2011 161 (7):161–167.
- O’Brolchain, G. Unimplemented Directives – Re-Examining the Need for Horizontal Direct Effect. *University College Dublin Law Review*. 2003, 92 (3): 92–120.
- Prechal, S. *Directives in EC Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts. OL C 340, 1997 m. lapkričio 11 d.
- Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 13-480.
- Warsaw Declaration: Towards a Community of Democracies. *International Legal Materials*. 2000, 39 (6).
- Wheatley, S. Democracy in International law: a European perspective. *International and Comparative Law Quarterly*. 2002, 51 (02): 225–248.
- Žaltauskaitė-Žalimienė, S. Nacionalinio teismo vaidmuo įgyvendinant Europos Sąjungos teisę ir teisinio saugumo principo pažeidžiamumas. *Teisė*. 2011, 78: 137–151.

IMPLEMENTATION OF EUROPEAN UNION LAW IN THE NATIONAL COURT OF THE MEMBER STATE: LIMITS OF THE DOCTRINE OF INDIRECT EFFECT OF THE DIRECTIVES

Aistė Samuilytė-Mamontovė

Mykolas Romeris University, Vilnius

Summary. *Although the function of implementation of EU law primarily falls within the competence of the legislator, a significant role in this process is attributed to national courts, capable to “cure the mistakes” made by the legislator. A national court of a Member State is the court of the EU entrusted with the power to apply EU law and by the same token responsible for the effectiveness of EU law in the judicial system of the Member State. This is where the doctrine of indirect effect of EU directives is of great use.*

Directive is a unique creature of the EU law, obliging the Member States to attain the objectives set by the directive. This particularity usually brings up into surface various connotations concerning proper fulfillment of the objectives set by the directive, in particular when a directive is possibly misimplemented. In such cases, the effectiveness of the rights granted by the directive may be attained with the helping hand of the doctrine of indirect

effect of the directives. In a nut-shell, this doctrine obliges a national judge to interpret relevant national laws in conformity with the objectives of the directive at stake. However, the exact scope of this imposition on the national judge remains somehow foggy, in particular when interests of *vis-à-vis* private parties concerning rights granted by the directive come into play.

In addressing this problem, the author analyses relevant ECJ case-law, practice of Lithuanian courts and doctrine with a view to give guidelines on how to use the tools granted by the indirect effectiveness of the directives. The author suggests that justices shall firstly determine if the rights or obligations at stake fall within the scope of EU law; secondly, if national laws implement EU law; thirdly, if such implementation is proper or not. In the latest phase, judges shall employ the tools granted by the doctrine and apply national laws in compliance with a particular directive. However, in such a case, the judges shall stop shortly before possible violation of the general principles of law, such as legal certainty, *lex retro non agit*, etc. is committed; e.g. in cases where application of the doctrine would lead to interpretation of national laws *contra legem*.

Regardless of structural simplicity of this concept and substantial case-law on the issue, it seems that the doctrine of the ECJ on the matter is far from being finally settled. In *Mangold* and *Kücükdeveci* cases, the ECJ was reluctant to declare irrelevance of indirect effect of the directive by giving green light to application of principle of non-discrimination on grounds of age as given expression by the directive in the dispute *vis-à-vis* private parties.

Though it is rather early to say that the notion of indirect effect was given a new shape, it looks like the ECJ, by “closing the door to direct effect of directives between private parties, leaves the window open”.

Keywords: Court of Justice of European Union, national court of a Member State, indirect effect of the directives, interpretation of national law in conformity with directive or consistent interpretation.

Aistė Samuilytė-Mamontovė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės ir administracinės teisės instituto asistentė. Mokslinių tyrimų kryptys: Europos Sąjungos teisės veikimo doktrinos, Europos Sąjungos teisės įgyvendinimas nacionaliniame teisme, valstybės narės atsakomybė už Europos Sąjungos teisės pažeidimus.

Aistė Samuilytė-Mamontovė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Institute of Constitutional and Administrative Law, Assistant. Research interests: doctrines of legal effect of European Union Law, implementation of European Union Law in the national court, member state liability for the breach of European Union Law.